

רבי שבתי משורר בס (הביבליוגראף העברי הראשון)

ספר „שפתי ישנים“, אמשטרדם ת”מ (1680), הוא הספר הביבליוגראפי הראשון בעברית, ומחברו, רבי שבתי משורר בס, הוא אחת הדמויות הדינאמיות בין היהודים במחציתה השנייה של המאה השבע־עשרה ובראשית המאה השמונה־עשרה. הוא נולד בקאליש שבפולין על יד גבול פרוסיה בשנת ת”א (1641), ושם אביו היה יוסף ב”ר יעקב. אחרי שנות האימה ת”ח ות”ט ופרעות הקוזאקים משנת תט”ו, בהן נהרגו הוריו, עבר עם אחיו החכם והמקובל, ר’ יעקב שטרימרש¹, לפראג. משום נעימות קולו נתקבל כמשורר (עוזר) לחזן ר’ ליב „שיר השירים“, בבית הכנסת החדש² (אלט־ניי שול, ויש גורסים על תנאי שול) של העיר, וכינויו משורר בס ליווהו כל ימי חייו³.

מסתבר, כי למד תורה מפי אחיו המקובל, שבאותו זמן נתלהב, כמו רבים אחרים, מהופעתו של שבתי צבי שהכניס תקוות גאולה לתוך לבות הכואבים בגולה החשוכה, וחזר בו, בלי היסוס כלשהו, כשנוכח שאין בתופעה זו ממש וראה שלא משבתי צבי תבוא גאולה לעולם. ר’ יעקב עבר למצרים, לאדריאנופול, ובסוף ימיו לירושלים, ובכל מקום שבא לשם הורה תורה ברבים ושמו נודע בעולם⁴. השפעתו היתה ניכרת על אחיו, והאחרון התפאר בו. ובשער ספר „שפתי ישנים“ נאמר: „שבתי משורר בס מפראג יצ”ו אחיו של החסיד המקובל חסיד ומופלג בדורו כשמש יזרח אורו וכבוד זיוו והדרו ה”ה כמוהר”ר יעקב שטרימרש גר”ו“. הוא מת בשנת תמ”ו (1686).

ר’ שבתי למד תורה גם מפי הרב ר’ מאיר ווערטערש ואחרים בפראג. ואף למד חכמות חיצוניות ולשונות, והיה בקי גם בלאטינית. לימודים אלה וחוש ער ומעשי, שחונן בו מטבעו, הכניסו רוח ביקורת בלבו ושאיפה חזקה לתקן מה שניתן לתקן בחיי הרוח של עמו. דרך הלימוד של האשכנזים בימיו, שהיה בו משום זילזול בדיקדוק הלשון, לא היה לפי רוחו, ובמגמתו לתקנו ולשפרו הוציא בפראג בשנת תכ”ט (1669) מהדורה מתוקנת של הפירוש על התורה ועל המגילות ביהודית־אשכנזית בשם „באר משה“ לר’ משה שערטלן. וכך נאמר במהדורה זו: „ואלה מוסיף על הראשונים כללי הדקדוק... שנלקטו... על ידי... כהר”ר שבתי

¹ שטרימרש, כך בשער ספר „שפתי ישנים“, ובהסכמות — שטרימר (רק ר’ יצחק ב”ר אברהם מפוזנן קרא לו: שטרימרש). ולא ידוע אם גם ר’ יוסף, אביהם של ר’ יעקב ור’ שבתי, נתכנה „שטרימרש“.

² בפיו נקרא בית כנסת זה: „בית הכנסת החדשה“, ועיי’ להלן.

³ בלועזית חתם: Sabetey Bassist, וכן נקרא Bassista בסי חכמי הנוצרים.

⁴ עיי’ „תולדות חכמי ירושלים“ לא”ל פרומקין ח”ב עמ’ 76 סי’ א.

משורר...". ופרט השנה הוא: "אני שבתי בין הקדוש מ'הר"ר יוסף השם ינקום ד'מו מ'שורר ב'בית הכנסת ה'חדשה לפ"ק".

בפראג אף נתעורר לחבר רשימה כוללת של ספרים עבריים וספרי היהדות בכל הלשונות, שלא היתה עדיין בספרות ישראל, ושקד הרבה על המלאכה.

בינתיים נעשה לו המקום צר בפראג ויצא לראות עולם ומלואו וללמוד מה שלא ניתן לו ללמוד בפראג; ואפשר שליווה את אחיו בדרכו לארצות המזרח.

בשנים תל"ד—תל"ט ביקר בערי פולין, גרמניה והולאנד, ואיווה למושב לו את העיר אמשטרדם בה מצא עניין מבחינות שונות. הספרדים משכו את לבו בסדר לימודים המצויין ובלמוד "עברית בעברית" (וציין את הדברים לשבח בהקדמתו ל"שפתי ישנים"), אוצרות הספרים שם השלימו את החסר ברשימתו ובתי הדפוס שבעיר איפשרו לו ללמוד את אומנות הדפוס וכל הקשור בה, דברים שעניינו אותו עוד בהיותו בפראג. אחרי שהגיה כמה ספרים של אחרים הוציא בשנת ת"ם (1680) באמשטרדם את שלושת ספריו:

א) "מסכת דרך ארץ" ובה ג' פרקים: פרק א' דרך צדיקים ובו תפילות ותחינות וסגולות בדרך. פרק ב' דרך התגריים מדבר מכל מיני המטבעות וכל המשקולות וכל האמות והמדות שנמצאו בכתבי הקודש ובכל מדינות (עאורופא). פרק ג' דרך המלך והוא מורה דרך לכל העיירות ולכל המקומות מזה לזה הקרובים והרחוקים. בכרך קטן לשאת אותו נעתק ומחובר ע"י האלוף כהר"ר שבתי משורר בס מפראג יצ"ו נדפס בבית הגביר דוד תארתס יצ"ו באמשטרדם בשנת אשכילה בדרך ת"מים' (ת"מ — 1680). החלק השימושי של הספר הוא כפי עדות המחבר תרגום, ואין ספק שתורגם מגרמנית. 6.4×10.1 ס"מ. פ"ד דף.

ב) חמשה חומשי תורה עם חמש מגילות והפטורות מכל השנה (עם תרגום אונקלוס, פירוש רש"י, בעל הטורים, ופירוש שפתי חכמים לר' שבתי משורר בס מפראג יצ"ו נדפס בבית הגביר דוד תארתס יצ"ו באמשטרדם אורי פייבוש הלוי והפירוש שפתי חכמים הוא פירוש פופולארי על פירוש רש"י ועל מקורותיו. הוא נדפס גם כספר לעצמו, והרבה מאד יחד עם חמשה חומשי תורה עם פירוש רש"י. 4°.

ג) שפתי ישנים, לפני נערים וזקנים, חכמים ונבונים, אלופים וגאונים, אשר אוה וסוף, טרח יגע ואסף, היקר והנעלה, בשיר שבח ותהלה, ה"ה כהר"ר שבתי משורר בס מפראג יצ"ו אחיו של החסיד המקובל ומופלא בדורו, כשמש יורח אורו, וכבוד זיוו והדרו, ה"ה כמהור"ר יעקב שטרימרש נר"ו בני הקדוש מהור"ר יוסף הי"ד ואחת היא שאלתו ואותה הוא מבקש, מאת כל איש אשר על דלתות הספר הזה ינקש, יקרא בראשונה ההקדמה כלה, ויראה תועליות הספר יקרים מכל אבני סגלה, באמשטרדם בדפוס המשובח של הגביר דוד תארתס יצ"ו ובביתו בשנת ת"הי י"ד ל'עזרני לפ"ק (ת"מ — 1680). לספר צורף גם סדר תפילה 5°). 4° ק"ח דף. הסידור מכיל כ"ד דפים.

בהקדמה מעב"י לשער אומר המחבר: "ובדרך קצר אודיעך פה קצת מענין הספר:

5) סדר התפילה אינו בכל האכסמפלים.

בו תמצא שמות ספרי תורה נביאים וכתובים / וכל המפרשים בשמותיהם
נקובים
ושמות כל הספרים בערך א"ב סדורים / ומחבריהם ותוכן ענייניהם במה
דברים אמורים
והעמדתי כלם בשער גדול עם שתי דלתות / לאחת קראתי תורה שבכתב
ולאחת תורה שבע"פ לאותות
ועשיתי עשרים מפתחות לכל חדרי תורה / ולכל ענין וענין לבד תלך בקצרה
בדרך קצרה
כל ספרי מדרשים ומפרשים ודרושים / חידושים יש(י)נים וחדשים
שאלות ותשובות על גמרא פירוש ותוספות ועל הפוסקים / וספרי תכונה
ופילוסופיא וספרי דקדוקים
ספרי יראה וחסידות וכל ספרי קבלה / ספורי מעשיות וספרי מראה מקום
וספרי תפלה

ואם תרצה ללמוד ולחפש ולחקור / תמצא בסדר האל"ף ב"ת השורש והמקור
על כן אם תקרא ההקדמה תעשה חסד עמדי / ועלי לשרתך בכל נפשי
ובכל מאדי
והאל הבורא / יברך לקורא."

מלבד שם הספר בערכו ובמספרו, שם המחבר ותכנו בקיצור נמרץ, מובאים
מקום הדפוס, שנת הדפוס ותבניתו של הספר, ולפרקים עם שם הספריה בה הוא
נמצא; וגם כתיבי יד מובאים בו. מספר הספרים שנרשמו בספר הוא 2200 לערך.
על עבודתו מספר המחבר דברים אלה (דף ק"ו, ב): "... והמלאכה לא ליום
אחד ולא לשנים, כי הרבתי לפשו"ת ולהוסיף בדבר הזה. וכמה יגיעות יגעתי,
והטרח"א היה מארי"ך כמה שנים, כאשר יעידון ויגידון כלם כאחד ביודעי ומכירי
קאמינא, ת"ח אנשי קהלתינו המהוללה ק"ק פראג יצ"ו, שהוצרכתי לחפש ולדרוש
כמעט מבית לבית ומחדר לחדר, כי לא נמצאו הרבה ספרים יחד בבית אחד ואף
בבתי מדרשות לא נמצאו. ולפעמים בשביל ספר קטן הלכתי כמה פעמים וחפשתי
בכמה חדרים ובכמה מקומות, עד שהובאתי אל בית עמ"י ואל חדר הורת"י פה
ק"ק אמשטירדם בבית המדרש של ק"ק ספרדי"י המפוארה. ושם יש להם ספרים
הרבה, כמו שזכרתי בהקדמה. אשרי להם ואשרי חלקם, וישלם ה' להם פעלם
ומשכרתם. ועדיין לא נתקרה דעתי, ולא שלותי ולא שקטתי ולא נחתתי, ויבא
רחש לבי דבר טוב בעתו יור"ה ומור"ה עלו על ראשי, ה"ה הרב המופלג ומופלא
בכל החכמות עושה פלא חכם הכולל כמותר"ר משה רפאל די אגילאר
הספרדי. הוא הכניס אותי לבית גנוי אוצרותיו בית מלא ספרים ושם ראיתי
ומצאתי את שאהבה נפשי. והגדיל עלי חסדו והשאל לי כל מה שרציתי ובקשתי
ממנו."

המחבר מספר לנו גם על כמה בעיות בעניין הרישום שנתקל בהן בעבודתו,
והרי הוא ממשיך ואומר: "...הייתי במבוכה גדולה עבור שמות המחברים, כי
לפעמים מחבר אחד עשה כמה חיבורים ועל כל חיבור יש מעט שינוי בשם כינוי
שלו, כמו הגאון מהר" אפרים איש לונטשיץ והגאון מהר" יום טוב ליפמן לוי העליר
וואלרשטיין, ראיתי על ספר אחד הר"ר אפרים ועל ספר אחד מהור"ר אפרים,

ועל אחד הגאון מהור"ר אפרים. וכן השני ראיתי על ספר אחד הר"ר ליפמן, ועל אחד מהור"ר ליפמן לוי העליר, ועל ספר א' הגאון מהר" יום טוב ליפמן וכו'. והרואה יאמר שכל אחד ואחד הוא ממחבר אחר. וכיוצא באלו כמה מאות מחברים. וכדומה לזה בשם אביהם ג"כ יש שנויים בשמותם ובפרטות בשם היחס. ואמרתי, מי כהחכם ויודע פשר דבר לכוון ולברר. זאת ועוד אחרת עמו: שמנהג של האשכנזים הוא למי שיש לו שתי שמות קוראים אותו בשם האחרון. ומנהג הספרדים והלועזיים הוא להיפך. ומי יוכל להכניס ראשו בין שני הרים... ואם שגיאתי אתי תלון משוגתי, כי לא היה אפשר למצא הכל, והוצאתי הוצאות מרובות לשלוח אגרות וכתבים למדינות אחרים, והיה לי מעט לעזרה. ובכן כתבתי כמה ספרים שרישומן ניכר בתוך כתבים שונים שקבלתי.

וכדי שיהיה ספר זה מוכן לכל אחד לקרות בו בכל יום... על כן הדפסתי ספר הזה באותיות מרובעות ולא באותיות של כתב רש"י..."

בהקדמה לספר מזכיר ר' שבתי את דברי ספר שני לוחות הברית (של"ה) דף יג. ב. שיש סגולה בקריאת שמות ספרים, והוא מפרש את הדברים על פי הקבלה. ומסתבר, כי הביא דבר זה, כדי להכשיר את הספר בעיני הקוראים שספר מסוג זה היה חידוש גמור בעיניהם ולא ידעו את ערכו.

הרבה חכמים, אשכנזים וגם ספרדים, חיברו הסכמות ודברי שבח לספר, ואף קנה לו שם גדול בעולם היהודי ושאינו יהודי. עוד בשנת הופעתו תורגם הספר ללאטינית, וגם זכה לשני תרגומים גרמניים.

ר' שבתי עצמו מכר את ספריו (אפשר שעסק במכירת ספרים גם בהיותו בפראג), ונראה שעשה חייל. הוא רצה ליסד לעצמו בית דפוס באמשטרדם ולא קיבל רשיון לכך. אבל לא אמר נואש למשא נפשו, ובחיפושיו אחרי מקום מתאים לייסד בית דפוס חדש בא לוינה ואחרי כן לברסלא. ברסלא נראתה לו נוחה לעניינו, ושם עמל החל משנת תמ"ה (1685) לקבל רשות ליסד בית דפוס בעיר עצמה או בסביבת העיר. אבל רק אחרי שלוש שנים קיבל רשות ליסד בית דפוס עברי בעיירה אוראס⁶; שם התחיל בהדפסה, ואחרי זמן מה עבר לדיהרנפורט הסמוכה. נראה כי ר' שבתי היה מוכן יפה לעבודה, ובזמן קצר הגיעו אנשים וכלים למקום והעבודה החלה בתריצות רבה. וכך זכה להיות גם מיסד הקהילה היהודית בדיהרנפורט; שכן העיר היתה חדשה, היא נוסדה בשנת 1663, ועד אז לא ישבו בה יהודים. הספר הראשון שהופיע בדפוס זה היה ספר "בית שמואל", פירוש על שולחן ערוך אבן העזר לר' שמואל ב"ר שרגא פייבש מוואידסלאב, דיהרנפורט תמ"ט (1689), והרבה ספרים נדפסו בדפוס זה במשך השנים. בנו, יוסף⁷, עזר על ידו בהנהלת בית הדפוס ור' שבתי עצמו עסק גם במכירת ספרים, ולשם כך היה נוסע לירידיהם הברסלאיים, ואף היה לו מדור מיוחד בשוק שם, בו ביקרו יהודים רבים.

⁶ Auras; ועי' Festschrift für A. Freiman (1935) עמ' 97. לאדון von Glaubitz, אדוני דיהרנפורט, היה רשיון להדפיס ספרים גם באוראס. אמנם עניין הדפסת ספרים עברים באוראס אינו ברור די הצורך. ושמא מותר לשער, כי בשנים הראשונות לקיום בית דפוסו של ר' שבתי בס נעשה חלק מן העבודה באוראס וחלק בדיהרנפורט, אם כי בספרים נזכר רק שמה של דיהרנפורט.

⁷ נולד בשנת ת"ל (1670). גם בת היתה לו בשם חיה, נולדה בשנת תל"ז (1677).

יש לשער כי הצליח בעבודתו. אבל עינם של הישועיים היתה צרה בדפוס העברי ובקהילה הקטנה, שנוסדה בדיהרנפורט, והלשינו על המדפיס, שהוא מפיץ דברי שנאה וקללה על הממשלה ועל הנוצרים. אבל ר' שבתי ידע לעמוד בפרץ ולסתום את פיהם של המשטינים. גם התקפות אחרות, אם כי יותר קלות, לא חסרו. בשנת תס"ח (1708) פרצה שרפה בבית הדפוס וגרמה נזק ניכר למדפיס, גם בביתו פנימה נראה נגע: אחרי מות אשתו⁸) לקח לו נערה צעירה לאשה⁹). ודבר זה גרם לריב משפחתי מסובך בינו ובין בנו יוסף, שהתנגד לכך, וטען שאין לו לוקן לשאת אשה צעירה. בסופו של דבר נמצא פתרון, ובשנת תע"א (1711) מסר המדפיס הזקן את הנהלת בית הדפוס לבנו ליוסף, שנתחייב לשלם לאביו סכום של שני טאלרים מדי שבוע בשבוע ואף לשלם אחרי מותו סכום מסויים לאלמנתו ולבניה. ר' שבתי עבר לברסלא ועסק שם רק במכירת ספרים.

לא עבר זמן מרובה ושוב נתעוררו הישועיים והלשינו שוב על יוסף ועל אביו, שהם מפיצים דברים כנגד הממשלה והנצרות גם יחד. והפעם הביאו את דיבתם רעה על ספר "שערי ציון" לר' נתן נטע הנוכח, שנדפס בדיהרנפורט בשנת תס"ה (1705). בבורותם הביאו את דברי התפילה ברוח הקבלה: "המים היוצאים מבית ה' הולכתים מבית המלכות לבית הכסא ומקום הסנופת אשת הזמה... הגברתי החיצונים", שלא הביגוה כהלכה, וחשבו אותה כביטוי של שנאה לנוצרים, ואף קראו במקום "הזמה" — "הדמה" והבינו "אדום", שהוא רמז למלכות הנוצרים, וכן "חיצונים" וכדומה בדברים. והפעם נשאה שטנתם פרי ור' שבתי נאסר בברסלא ובנו בדיהרנפורט, ביום 13 באפריל 1712. ר' שבתי הופיע לפני בית הדין והשמיע את תשובותיו לשאלות (ראה נספח) והופעתו עשתה רושם, וכן הצליח הצנזור פוהל (Pohl) להוכיח את בורותם של המשטינים. ואחרי מאסר של עשרה שבועות שוחררו האב והבן, והמשיכו בעבודתם.

ר' שבתי מת בשנת תע"ח בברסלא ונקבר בעיר קראטאשין. על מצבתו חרותים דברים אלה: "פה נטמן איש ישר ונאמן ה"ה האלוף והתורני מהור"ר שבתי בעל המחבר שפתי חכמים ושפתי ישינים בן הקדו' מהור"ר יוסף הי"ד מק"ק קאליש ביום ה' כ"ב תמוז תע"ח לפ"ק תנצב"ה".

יוסף ובניו אחריו המשיכו גם אחרי מות אביהם להדפיס ספרים עד מחציתה השנייה של המאה השמונה עשרה.

ידוע כי, ר' שבתי אסף חומר למהדורה חדשה של ספר "שפתי ישינים", אבל עסקיו המרובים וטרדותיו לא השאירו לו זמן לפרסום ספר זה מחדש ולהיבור ספרים אחרים. במוזיאון הבריטי נמצא אכסמפלאר של "שפתי ישינים" עם הגהות רבות של המחבר ור' צבי ב"ר אריה מברלין (רשימת צדנר עמ' 693)¹⁰.

⁸ שמה היה מירל. בשנת תנ"ד (1694) יצא דף בודד: "צוואת ר' ישראל ב"ר אליעזר פרנס ק"ק ליסא (הצוואה אשר ציווה קודם נסעו לארץ ישראל), נדפס במצוות האשה יקרה מרת מירל שתי אשת האלוף ר' שבתי בעל המדפיס נכד כמ"ר ישראל הנ"ל.

⁹ שמה היה מלכה.

¹⁰ כתב היד המקורי של ספר "שפתי ישינים" נמצא בספריית האמבורג סי' 316. על ר' שבתי ועל בית דפוסו עי' L. Oelsner, R. Sabbathai Bassista u. sein Prozess, Leipzig 1858; M. Brann, Geschichte u. Annalen der Dyhernfurther Druckerei, Breslau 1896.

מהדורה חדשה של הספר עם קצת תוספות וחלק שני מאת ר' אורי צבי רובינשטיין נדפסה בזאלקווא בשנת תקס"ו (1806). מאז שוב לא יצא הספר לאור. וכשרצה יצחק אייזיק בן-יעקב לערוך אותו מחדש ולהוציאו לאור יצא מזה ספר אחר, והוא ספר „אוצר הספרים“, ווילנא תרל"ז—תר"מ*.)

נספח

הופעתו של ר' שבתי משורר בס לפני חברי הסינאט של עיריית ברסלא ביום 14 באפריל 1712 (י):

תשובות

שאלות

- (1) מה שמך ?
- (2) מאין, בן כמה שנים אתה, היכן אתה גר ומה פרנסתך ?
- (3) כמה שנים היה בית הדפוס בידך, ומה היית רגיל להדפיס בו ?
- (4) היכן, באיזה אופן, על ידי מי ולמי אתה מוכר את ספריך הנדפסים ?
- (5) הקיבלת רשיון מן הקיסר על ספריך ?
- (6) הידוע לך תמיד מה כתוב בספרים שאתה מדפיס ?
- (7) האם אינך יודע כי אסור באיסור חמור להדפיס כל דבר שיש בו משום השמצה למלכות שמים ומלכות הארץ ?
- (8) האם ידוע לך תוכנו של ספר „שערי ציון“ (והוראה לו הספר), והאם אתה הדפסת אותו ?
- (1) שבתי בס.
- (2) מפראג אני ובן שבעים ושנים שנה; הנני גר בדיהרנפורט, אבל לעתים קרד בות אני שוהה בבית הספר לסיוף [ברסלא]; עד עתה הדפסתי ספרים וסחרתי בהם; לפני שנה מסרתי את עסקי לבני.
- (3) עשרים וכמה שנים, מהן באוראס ומהן בדיהרנפורט, והייתי רגיל להדפיס מה שניתן למכור; סידורי תפילה, תורת משה, וכן כל מה שהדפיסו אחרים אצלי.
- (4) אני מוכרם בעיקר בפולין, ליטא, רייסן וכדומה, ולפרקים נסעתי אני עצמי שמה לשם כך. גם כאן יש לי מדור בבית הספר לסיוף, בו אני מוכרם.
- (5) לא קיבלתי רשיון מן הקיסר. אדוני דיהרנפורט, הבארון גלאוביץ, קביל רשיון לבית דפוס לאחר שהבארון דיהר קיבלו עוד מזמן. על כמה ספרים היה לי רשיון מאת האב קופיטא בפראג.
- (6) איך אוכל לדעת מה שכתוב בהם? אמנם את תוכנם אני מכיר.
- (7) איני חושב, כי דברים בדומה לכך יימצאו בספרי.
- (8) כן, תוכנו ידוע לי וגם הדפסתי אותו. אבל הוא נדפס הרבה שנים לפני כן בפראג, בברלין ע"י כומר החצר המלכותי בדעסא, באמשטרדם ובהרבה מקומות אחרים.

* עיין: יד לקורא. כרך ג חוב' א.
Oelsner עמ' 18—23.

9) ר' נתן נטע חיבר אותו. שבא מירושלים, ומת לפני זמן רב.

10) מי מסר לידיך את הספר הזה לשם הדפסתו ?

10) יהודי בשם מארקל איש מורביה, מאונגאריש בראד, בא הנה לפני שבע או שמונה שנים והזמין אצלי את סידור התפילה, שנדפס בתבנית גדולה — בהדפסה בתבנית קטנה ובצירוף ספר „שערי ציון“. עשיתי זאת והוא שילם לי את שכרי.

11) כמה טפסים הדפסת מספר זה ?

11) לשם מתן תשובה על כך צריך אני לעיין בחוזה.

12) למי, להיכן, וכמה טפסים נמכרו מספר זה, כמה נשארו מהם, והיכן הם ?

12) כולם נמכרו ולא נשאר מהם כלום, שכן לקח המזמין כל מה שנדפס במצוותו, ואת העודף שלחתי בחלקו ובחלקו מוכרתיו כאן.

13) האם לא ידעת שיש בו דברי נאצה נגד מלכות שמים והדת הנוצרית, וכי כל ממשלה נוצרית תעניש על כך ?

13) איני חושב כי יש בו דברים מסוג זה; אמנם בכל ימי חיי לא עברתי על ספר זה.

14) איך אתה יכול לשלול דבר זה, והן כתוב בו: (1) „ומקום הטנופת אשת הזמה“. (2) הנוצרים נדמו „בשר חמור רים“ בו. (3) בקשה בו, כי ישרוף אלהים את „בית עכו״ם“ [בית עובדי כריס-טוס ומרים]. (הוצג לפניו הטכסט העברי וניתנה לו שהות לקרוא בספר).

14) (1) אין להוכיח דבר זה מכאן, והמלה „זנונים“ מובאת גם בפי הנביא הושע ומובנה אשה שהיה לה בעל; וכך מובן המלה „אשת“ בספר (ויקרא) [בראשית] פרשה ט״ז כגברת בניגוד ל־שפחה, כיוון שהמדובר הוא על שרה והגר. ומלבד זאת יש כאן לפנינו שיר פיוטי הנמצא גם במהדורות אחרות והוא דו־שיח בין אלהים וציון. (2) שיר זה נתחבר בירושלים ואין לו שום קשר לנוצרים. (3) פתרונו של „עכו״ם“: עובדי די כוכבים ומזלות.

15) אבל זהו מובן המלה „עכו״ם“, וכבר הוכח ליהודים ונאסר להם ע״י ה־קונסיסטוריום בפראג בעונש חמור ל־השתמש במלה „עכו״ם“ ולהדפיסה בספר.

15) יש גם מלים אחרות באותו מובן, כגון עבודה זרה, עבודת אלילים, שנאסרו בפראג, והמדפיסים נצטוו להשתמש במלה „עכו״ם“ דווקא, ואף אמנם היא נמצאת במהדורת פראג.

16) כן נמצאים בספר דברים מאוסים על יצירת החיצונים בדרך צ״ט וכו׳.

16) זהו עניין לרבנים ואין לו שום שייכות לנוצרים.

17) בדרך ק״ב נקראות הטבילה והכניסה הנוצרית „מקום הטנופת“, וכן יש בספר עוד דברי נאצה הרבה.

17) מי הוא הפלפולן שהוציא דברים אלה בפלפולו? מובן הדברים הוא עניין אחר לגמרי, כפי שיוצא מן הדברים הקודמים. דברים אחרים אינם ידועים לי.

18) הידוע לך כי ראוי אתה לעונש גדול ?

18) רק כשאין הדברים נכונים ודברי נאצה ממש בו, אבל בלי זה לא.

על פרזטוקול זה חתמו חברי הסינאט של העיר ברסלא.

